

Kursuse „Uuem kirjandus” õppevara rahvusliku identiteedi ja väärtuste käsitlemiseks

Sissejuhatus

Kontsentrilise lähenemisega õppematerjal “Eesti rahvusliku identiteedi ja rahvuslike väärtuste käsitlemise võimalusi uuema kirjanduse kaudu” valmis Tartu Ülikoolis 2014. aastal kaitstud magistritöö “Eesti rahvusliku identiteedi ja rahvuslike väärtuste käsitlemise võimalusi gümnaasiumi kirjanduskursuse “Uuem kirjandus” näitel” praktilise osana.

Õppematerjal toetab kõnealuse kursuse õpitulemuste saavutamist (eelkõige ainekava 3.6.1. peatüki 3., 4. ja 5. punkt), hõlmab või puudutab mitmeid kursuse sisus märgitud arutlustemasid (näiteks kirjandus ja ühiskonna valupunktid, nüüdiskirjandus ja ajalugu, kirjanduse rahvuslikkus ja rahvusülesus, kirjandus kui piiride avardamine), annab võimaluse käsitleda kursuse sisus välja toodud mõisteid (grotesk, intertekstuaalsus, iroonia, memuaarid, vabavärss) ning kasutada erinevaid kirjandusteaduslikke meetodeid. Lisaks ilukirjanduslikele tekstidele on õppevaras kohti leidnud kaks metateksti: essee ja artikkel, neile lisaks mõned tsitaadid ajakirjandusest.

Ülesannetel on raamistus, mis nad tervikuks seob, kuid ajalistest ja teemalistest piirangutest lähtuvalt saab kasutada selle üksikuid osi. Väikese orientiirina on tunnikavade näol esitatud kolm ajasäästlikumat ja erineva rõhuasetusega varianti materjaliga töötamiseks, kuid need valikud ei ole kindlasti ainsad ega ainuõiged.

Materjali koostamisel on arvestatud eelmainitud magistritöö teoreetilises osas esitatud käsitlustega, millest lähtuvalt võetakse eelkõige arvesse järgmist:

- väärtuskasvatuse teooriatest eelistatakse väärtuste selitamist ja väärtuste kognitiivset käsitlust, mis annavad õpilasele võimaluse oma väärtushinnangutes selgusele jõuda. Õpetaja on siinjuures pigem küsija ja ärgitaja rollis;
- stereotüüpidele tasub tähelepanu pöörata, need on paratamatud ja aitavad meil liigitada maailma. Samas peab endale teadvustama, et tegu on vaid üldistustega, mis võivad, aga ei pruugi tõele vastata;
- rahvusluse küsimuses ei ole ühest seisukohta. See on küll laialdaselt aktsepteeritud väärtus, mida tihti iseenesestmõistetavana võetakse, teisalt on tegu ideoloogiaga, millel võib olla ka negatiivseid ilminguid. Seega peab autor siinkohal iseäranis paslikuks juhinduda eelpool nimetatud väärtuskasvatuse käsitlustest;
- õppevaras võetakse enamasti aluseks kultuurilis-keeleline rahvuslus, kuid oluline on selle kõrval vaadelda ka kodanikurahvusluse vormi võimalikkust Eesti kontekstis, mida antud materjal võimaldab;

- oma kultuuri väärtustades ei tohiks end seada kõrgemale teistest.

Ülesanded on jagatud nelja plokki:

1. sissejuhatavad ülesanded, mis aktiveerivad õpilaste eelteadmised, konstrueerivad uusi teadmisi rahvusliku identiteedi kujundamisest kirjanduse kaudu ning tutvustavad mõistet “tüvitekst”;
2. ülesanded, mille eesmärgiks on vaadelda taasiseseisvumisaja tekste, milles on tegeldud identiteediküsimusega, püütud juurelda selle üle, kes ja millised on eestlased, milline on Eesti ning millised ühiskondlikud probleemid seal päevakajalised on;
3. ülesanded, millega käsitletakse rahvuslust, omariiklust, rahvuse tulevikku ja nendega seotud ühiskonna valupunkte puudutavaid tekste.
4. Kokkuvõtavad ülesanded, milles tuletatakse meelde teema raames läbitut, püütakse saavutada terviklikku pilti ning luuakse uusi paralleele kirjandusest loetu ja ühiskonnas toimuva vahele.

Õppematerjal koosneb kolmest osast:

- õpetajakonspekt, milles on kirjeldatud ülesandeid ja tegevusi ning tutvustatud ja analüüsitud kasutatavaid ilukirjanduslikke tekste;
- näidistunnikavad materjaliga töötamiseks;
- töölehed, mida on paslik jagada õpilastele.

Lisaks leiab materjali lõpust tekstid, mida töölehtedel ei ole.

Õpetajakonspekt

1. Sissejuhatus teemasse

Ülesanded on mõeldud eelteadmiste aktiveerimiseks ja uute seoste tekitamiseks.

Ülesanne 1.1. Kuidas on eesti kirjanikud kujutanud oma maad ja rahvast?

Igale õpilasele jagatakse kaks sedelit, millel on kirjas “Eestlane on ...”. Igäüks kirjutab mõlemale sedelile sama(d) omaduse(d), ning annab seejärel ühe sedeli ära, teise jätab endale. Õpetaja võib õpilasi suunata vihjetega, näiteks öelda, et vastus ei pea vastama üksnes küsimusele *milline?*, vaid selleks võib olla ka *kes?*, *mis?* või mõni muu küsimus.

Nüüd on igal õpilasel kaks erinevat sedelit ja igäüks püüab mõlemale ilukirjandusest näiteid tuua. Sedelitel ei ole õigeid ja valesid vastuseid, need on assotsiatsioonid, mis võivad inimestel olla erinevad ning tulenevad nende isiklikust kogemustest tekstide ja käibel olevate stereotüüpidega. Õpetaja ülesanne on siinkohal julgustada õpilasi panema kirja kõik mõtted, mis antud märksõnadega seoses pähe tulevad, ning mõtlema tekstide peale, mida loetud on. Käepärast võiks olla ka erinevaid kirjandusõpikuid, mida õpilased mälu värskenduseks sirvida saaksid.

Seejärel moodustatakse väikesed, 3–4-liikmelised grupid ja ühise arutelu käigus täiendatakse kõigi sedeleid näidetega.

Õpetaja annab aruteluks veel ühe küsimuse, mille kohta gruppis märkmeid, näiteks mõistekaardina, tehakse: kuidas on eesti kirjanikud kujutanud oma maad ja rahvast? Toetutakse eelnevalt täidetud sedelitele ning mõeldakse juurde uusi aspekte.

Kui gruppides on töö lõppenud, esitleb iga grupp oma tulemused ja toimub ühine arutelu, mille käigus võib mõtteid veelgi juurde tekkida. Kõige selle visandab õpetaja jooksvalt tahvlile/arvutisse, näiteks mõistekaardina. Tulemust jagatakse elektrooniliselt või paberkandjal; tavatahvi kasutamise korral on õpilastel soovitatav mõtted endalegi üles märkida.

Arutatakse ka selle üle, kui palju need omadused ja arusaamad paika peavad ning mis võiks olla nende tekkimise ajendiks. Kui klassis on muust rahvusest õpilasi, avaneks hea võimalus arutleda ka selle üle, kuidas erinevad enesekuvand ja see, kuidas meid nähakse väljastpoolt. Stereotüüpide ja nende mehhanismide käsitlemise kohta antud teema raames on käesolevas materjalis antud mõningaid juhiseid hilisemas faasis. Soovi ja vajaduse korral võib õpetaja aga teemaga alustada juba sissejuhatavas faasis.

Ülesanne 1.2. Tüvitekst ja intertekstuaalsus

Mõiste “tüvitekst” käsitlemiseks on käesolevas materjalis kaks töölehte:

- esimene neist avab tüviteksti mõiste ja kätkeb endas ka sellega seotud mõisteid

kirjanduskaanon, intertekstuaalsus ja metafoor, mille tähenduse mõistmises peaks tunnis töölehe täitmise käigus selgusele jõudma;

- teine tööleht annab võimaluse vaadelda kolme teksti, milleks on eesti kirjanduse tüvitekstidena käsitletud Fr. R. Kreutzwaldi “Kalevipoeg”, A. H. Tammsaare “Tõde ja õigus” ning O. Lutsu “Kevade”. Antud tekstide puhul täidetakse tabel, tuues välja nende tekstide panus rahvusliku identiteedi kujundamisse ja nende edasikandumine kirjandusse ja kultuuri laiemalt.

2. Eestist ja eestlastest uuemas eesti kirjanduses

Käsitletakse rahvuslikku identiteeti, stereotüüpe ja nende seost tegelikkusega, vaadeldakse ja analüüsitakse Eesti ühiskonna valupunkte ning Eesti kuvandit uuemas kirjanduses.

Ülesanne 2.1. Kalle Käsper “Eestlased”

Ülesandes analüüsitakse, kuidas on minajutustaja kirjeldanud eestlasi. Tekst annab võimaluse:

- vaadelda stereotüüpe ja üldistusi, mille esitajaks tekstis on vaateleja, kes oma sõnul asub väljaspool etnilist gruppi, mida ta vaatleb;
- arutleda selle üle, kui olulised on riik ja keel eestlaste jaoks ning kaardistada tegurid, mis lubavad end või kedagi teist määratleda eestlasena;
- põhiteemast kõrvale kaldudes spekuloida tekstid püstitatud väite üle, et kirja sõnaga “tere” alustades välditakse silmakirjalikkust, sest kirja adressaati tegelikult ei austata.

Teksti käsitlemiseks on töö lisas esitatud tööleht.

Tekstianalüüs: Kalle Käsper “Eestlased”

Jutt “Eestlased” koosneb viiest osast, milles tuuakse välja erinevaid aspekte eestlaste juures.

Esimeses osas kirjeldab minajutustaja eestlasi kui inimesi, keda ei näe läbi, kes on ükskõiksed ja neutraalse pilguga. Kahtluse alla seatakse see, kas eestlastel üldse on tundeid. Kinnisus on kahtlemata eestlase stereotüübi üks osa. Minajutustaja lisab, et eestlaste reageeringud “pole loomulikud, nad ei käitu nagu teised” (Käsper 2013: 22). Kes aga on need teised? Jutus tuuakse näide Saksamaa või Itaalia näol, kuid ilmselt sellega asi ei piirdu ning teiste all võib minajutustaja mõelda nii Euroopat, lääneühiskonda, kogu maailma kui ka üksikuid, omale tuttavaid osi sellest. Igal juhul on võrreldav kategooria kordi suurem kui eestlaste arv ning hõlmab endas mitmeid rahvuseid, kes omakorda üksteisest eristuvad.

Jutt algab lausetega “Ma kardan eestlasi, nagu ikka kardetakse kõike võõrast ja seletamatut. Minu elu on möödunud nende keskel, kuid neid mõistma ma pole õppinud.” (*ibid.*), mis tekitab küsimuse, kes on minajutustaja. Autoril on eesti nimi, ta kirjutab eesti keeles ning minajutustajagi

väidab, et on terve elu eestlaste keskel elanud. Saksamaale või Itaaliasse saabudes tunneb minajutustaja kergendust, justkui oleks ta saabunud koju. End rahvuse kaudu määratlema minajutustaja aga ei tõtta ning ilmselt ongi see taotluslik. Teises osas kasutab autor sõna “kaasmaalased”, kuid end ühegi rahvusega samastama ei kipu, eestlasi vaatleb ta ikka ühel hetkel eemalt, teisel nende keskelt.

Kuigi on ilmne, et minajutustaja on Eestist, vastandab ta end ikka ja jälle oma kaasmaalastega, näiteks “Need on kõik normaalsed, inimlikud mõtted, ma saan neist aru, ja mulle näib, et nemadki hoomavad, mida tunnen mina.” (*ibid.*), “iga kord, kui trükin arvutisse sõna “tere”, tunnen, kuidas miski minus murdub” (*ibid.*, 23), “Minule on see võõras ja isegi hirmuäratav ning ma oleksin õnnelik, kui mind ei kremeeritaks kodumaal.” (*ibid.*, 24), “Nii et minu arust keel ei ühenda, ta pigem lahutab.” (*ibid.*), “Miks see nii on, ma ei tea, riik on ju, Nietzsche sõnu kasutades, kõige külmem koletis” (*ibid.*, 25).

Ainus etnonüüm, mida jutus kasutatakse, ongi “eestlased”. Juttu on veel itaalia ooperidiivadest ning Saksamaal ja Itaalias tegelast ümbritsevatest inimestest, kelle puhul ei kasutata etnonüüme.

Etnonüümi “eestlased” asendab sõna “kaasmaalased” vaid teises osa. Siinjuures võib mõelda võimalusele, et ülejäänud osad portreteerivad end eestlaseks pidavaid inimesi, samas kui teises osas on juttu eestimaalastest, kusjuures rahvuslik (enese)määratlus ei oma siin tähtsust. Mõlemal juhul on nii end eestlasena identifitseerivad inimesed kui ka eestimaalased, kel võib, aga ei pruugi olla kinnistunud rahvuslik identiteet, minajutustaja silmis pigem halvas valguses, samas kui võrdluse all olevad teised on humaansed ja normaalsed, justkui eviksid eestlased võrreldes teistega hulga rohkem negatiivseid omadusi.

Jutu erinevaid osi omavahel kõrvutades võib märgata, et kui alguses tunneb minajutustaja eestlaste ees hirmu ning oma kirjeldustega taotlebki ta iseloomuomaduste ja käitumisjoonte kirjeldamist, kulgeb tekst järk-järgult sinnamaale, et jutu lõpus, kui on toodud välja nende võime armastada, asetatakse nad lootusetusse ja paratamatult traagilise lõpuga olukorda, mistõttu jääb kõlama pigem kaastunne kui vastumeelsus või hirm.

Eestluse ja rahvuseluse teemat on Käsper puudutanud ka oma suurteoses, seitsmeköitelises romaanisarjas “Buridanid”, mille tegelased, nii polürahvuselise Buridanide pere liikmed kui ka eestlased ise, oma sõnavõttudes eestlasi tihti halvustavad (Kaus 2012: 86–87). Jan Kaus (*ibid.*, 88) näeb, et romaanis on eestlaste siunamisele sisuline kate (“Tänu mitmerahvuselisele taustale esindavad Buridanid avatust, euroopalikku valgustatust, millele astub vastu eestlaste kolkalik suletus.”), mis küll tema arvates ei õigusta halvustava hoiaku rohkust. Neljandas ja viiendas köites sõnastatakse romaanisarja ideena Buridanide rahvusülesus, keske motiivina jääbki kõlama “eelarvamustest vaba valgustusliku hoiaku ja humanistlike ideaalide elujõu reaalne võimalikkus” (*ibid.*, 90).

Siinkohal võib juurelda selle üle, kas ei ole ka “Eestlased” mingis mõttes kriitikaks rahvuslaste pihta, püüd panna vaatama kaugemale verest, keelest ja riigist.

Ülesanne 2.2. Emil Tode “Piiririik” (katkend)

Ülesande käigus loetakse läbi Emil Tode teose “Piiririik” 2. ja 3. peatükk, vaadeldes maad, mida seal kujutatakse, Eestina, samas pöörates tähelepanu teoses esile kerkivale Ida- ja Lääne-Euroopa vastandusele ning kahtluse alla seatud rahvus- ja riigipiiridele. Tuuakse paralleele iseseisvuse taastamise aja ja praeguse olukorra vahele, analüüsitakse eestlase Euroopa-identiteedi olemust. Loetakse katkend Margit Sutropi artiklist “Kas Eesti jagab Euroopa väärtusi” (tekst asub käesoleva töö lisas) ning arutletakse selles esitatu üle. Kui teost on koolis juba käsitletud, võiks esmalt meelde tuletada selle põhiideed. Kui teost ei ole loetud, võiks õpetaja ja/või õpilane, kes on teost iseseisvalt lugenud, anda ülejäänud klassile lühikese ülevaate teose põhiprobleemidest. Seejärel täidetakse tööleht ja toimub arutelu, mille käigus võetakse arvesse loetud katkendeid ning romaani “Piiririik” tervikuna.

Tekstianalüüs: Emil Tode “Piiririik” (katkend)

“Piiririigi” 2. peatükis kirjeldatud maana tunneb lugeja ära Eesti. Läbivaks on siin päikese motiiv: Eestis on seda vähe, kuid minajutustaja jaoks on see oluline, lahkus ta ju “päikese järel käies” (Tode 2009: 10). Päikese puudumine toob endaga kaasa külma ja pimedust.

Metsa kui eestlaste jaoks tähtsat elementi on iseloomustatud külma ja pimedana. See on koht, kuhu minnakse surema. Ka maa ja maaharimine kuuluvad eestlaste kui talurahva kuvandisse, kuid nagu “Tões ja õiguses” ning “Rehepapis”, ei leia siingi põllutöö ülistamist. Loodus ei ole ka selles osas helde: maa loovutab saaki “vastu tahtmist ja kitsist käest” (*ibid.*, 10–11) ning peatoiduks püütakse “imepisikesi hõbedasi kalu” (*ibid.*).

Lohutust ei leita sealmaal ka jumalast ega riigivõimust: üks neist jõuab sinnamaile vaid “armetu pominana” (*ibid.*), teine toob endaga kaasa vaid halba.

Vaatamata sellele, et pilt, mida lugeja silme ette joonistatakse, on sünge, on selles omamoodi ligitõmbavat ja müstilist jõudu, mis on saavutatud rohkete kujunditega: “päike on haruldane teemant” (*ibid.*, 10), “meri, millele talveks lüüaks kaas peale nagu hapukapsapütile” (*ibid.*, 11), “Jumala sõna on sinnamaile jõudnud ikka vaid armetu pominana, vaeslapse silmaveena” (*ibid.*) jne. Surmakiusatus, mis “sealmail on suur” (*ibid.*) kumab läbi kogu kirjelduse.

Järgmise peatükiga minajutustaja justkui tühistab öeldu: “Ah, tead, küllap ma mõtlesin ta siinkohal lihtsalt välja, siinsamas kohapeal ja ajaviiteks, selle maa.” (*ibid.*, 12) Järgnevate lausetega aga saab selgeks tema mõttekäik, mille kohaselt teisedki riigid on “ammu unenäolised ja mõttetud” (*ibid.*) – piire tegelikult ei ole, minajutustaja neid ei tunnista. Piirid ja maa on *de facto* olemas vaid maakaartidel. Oma arutlusega ähmastab ta reaalse ja ebareaalise vahelise piiri.

Sünnilinnakirjelduses on tunda 1990. aastate alguse Tallinna: trööstita on seegi oma hallide kivimajade ja hallide nägudega inimestega. Kui eelmises peatükis kirjeldatud maa oli pime, on siin märgata valgust tunneli lõpus: uue, saabuva õitsengu sümboliks peetakse banaane ja juunikuus pimedust ei saabu. Needki aga ei paista minajutustaja silmis midagi väärt olevat.

Ainsad, mis paistavad teda linna juures vähegi paeluvat, on trammid, mida ta aknast jälgis, mis töid kaasa ka midagi head ning millega ta lahkus, “et jätta sinnapaika see koolnud sajand” (*ibid.*, 14). Tramm võib siin sümboliseerida näiteks lootust, õlekõrt, millest kinni haarata.

Sarnaselt maakirjeldusele on linnakirjelduski ühtaegu eemaletõukav ja ligimeelitav, selles on müstilisust, näiteks roose müüva vanaeide ja juuniöö kirjeldused.

Ülesanne 2.3. Andrus Kivirähk “Ivan Orava mälestused. Minevik kui helesinised mäed” (katkend)

Õpilased loevad läbi (võimaluse korral kuulavad) esimese peatüki Andrus Kivirähki teosest “Ivan Orava mälestused”, vahetavad muljeid ning täidavad töölehe, analüüsides esimese vabariigi kui kuldse ajastu müüti ja ajalooüldmuste rolli rahvusliku identiteedi loomisel.

Tekstianalüüs: Andrus Kivirähk “Ivan Orava mälestused. Minevik kui helesinised mäed” (katkend)

Nagu töös eelnevalt välja toodud (vt peatükk 3.4.2.3), heidab “Ivan Orava mälestused” nalja tõsimeelse isamaalisuse ja ajaloo üle. Esimeses peatükis ironiseerib Kivirähk esimese vabariigi ülistamise üle, viies oma kirjeldused kuu pealt kostuvate viiulihelide, Pätsi majas toimuvate mesinädalate ja muude sääraste idealiseeringutega groteskini.

Ajaloolist tõde on tekstis vähe: välja võib tuua reaalselt eksisteerinud isikud, nagu Konstatin Päts, Karl August Hindrey, Jaan Tõnisson jt, kuid ka siin on fantaasiat mängus (Andresest ja Pearust on kirjandusteose tegelaste asemel saanud reaalsed kujud, Tõnisson töötas vabal ajal postimehena, mis vihjab sellele, et ta oli ajalehe Postimees peatoimetaja, jms).

Pilke alla on sattunud ka eestlase enesekuvandisse kuuluvad tööarmastus ja töökus: “... juba kuuendaks jaanuariks olid isal kõik aasta tööd tehtud ning ta läks uue jõulupuu järele.” (Kivirähk 2008: 10), “Päevade ja ööde kaupa murtav töö muutis meie riigi jõukaks.” (*ibid.*).

Kõik see on aga kirja pandud kui vana mehe Ivan Orava memuaar. Ivan Orav ise on aga muutunud Andrus Vaariku kehastuses reaalselt tajutavaks isikuks, kes elas ja suri väljaspool kirjandusteost, milles ta loodi: Kivirähk teatas Ivan Orava surmast Eesti Päevalehe arvamusrubriigis (Kivirähk 2009: 2), kuulutades tema matustena välja reaalselt toimunud sündmuse, milleks oli Vabadussõja võidusamba avamine. Niiviisi jätkas kirjanik fiktiivsuse ja reaalsuse ühtesegamist.

Ülesanne 2.4. fs “fs – kes ta on ja kust ta tuleb”

Ülesanne heidab pilgu eesti ühiskonna aktuaalsetele probleemidele, ajaloole ja meid ümbritsevale keskkonnale ning paneb otsima nende tahkude vahelisi seoseid. Vaadeldakse ka seda, kuidas on fs-i luuletuses “fs – kes ta on ja kust ta tuleb” kujutatud eestlast, ning tekstis avalduvaid põhjus-tagajärg seoseid.

Luuletekst on küllaltki pikk ja käsitleb erinevaid tahke ning seetõttu on antud juhul mõttekas jagada õpilased teemapõhistesse gruppidesse: kõik õpilased loevad läbi kogu teksti, kuid keskenduvad selle juures ühele teemale.

Tegevused luuletuse käsitlemiseks oleksid järgnevad. Esmalt jagatakse õpilased nelja (suurema klassi puhul kaheksasse) gruppi, varustatakse fs-i luuletusega “fs – kes ta on ja kust ta tuleb” ja töölehtedega. Õpilastele antakse aega tekstiga tutvumiseks ja muljete vahetamiseks gruppis. Kui kellelgi on küsimusi, püütakse neile üheskoos vastused leida.

Seejärel saab iga grupp oma teema, mida antud luuletuse puhul jälgib. Teemad ja küsimused on järgmised:

1. Luuletuses on palju vihjeid Eesti ajaloole. Leia need. Kuidas need on mõjutanud seda, millised me oleme, milline on meie maa ja kultuur?
2. Luulemina on Eestis elav inimene. Millisena ta end ümbritsevaid inimesi iseloomustab? Kuidas ta ennast iseloomustab?
3. Leia luuletusest Eesti ühiskonna aktuaalseid probleeme ja ühiskonnakriitilisi märkusi. Kas luuletus pakub neile lahendusi? Kui jah, siis milliseid? Kui ei, siis miks need probleemid välja toodud on?
4. Leia luuletusest kohad, kus kirjeldatakse ümbritsevat keskkonda (loodus, ilm, kõik, mida näeme). Leia seoseid keskkonna ja inimeste käitumise vahel.

Kui grupid oma ülesandega ühele poole on saanud, esitlevad nad oma tulemusi, ülejäänud grupid teevad märkmeid ja täiendavad oma töölehti. Toimub ühine arutelu, mille käigus võetakse kokku luuletuse mõte ja arutletakse selle üle. Abi võiks olla järgmistest suunavatest küsimustest:

Kas luuletus on objektiivne või „kallutatud”? Kui, siis kuhu poole? Kas luuletus üksnes kirjeldab või kutsub mõtlema? Too näiteid. Mida uut, mille peale sa varem mõelnud ei ole, luuletusest leidsid? Millistele luuletuses esitatud seisukohtadele sooviksid vastu vaielda?

Tekstianalüüs: fs “fs – kes ta on ja kust ta tuleb”

fs-i (kodanikunimega Indrek Mesikepp) luuletuse “fs – kes ta on ja kust ta tuleb” näol on tegemist autoportreega, mis algab määratlusega “olen eesti luuletaja” (fs 2012: 7) ja on esitatud üsnagi süngetes toonides. Portreteerides end, on luulemina portreteerinud ka Eestit ja eestimaalasi. Tekstis on viiteid eesti ajaloole, ümbritsevale keskkonnale, inimestele ja ühiskonnas aktuaalsetele teemadele. Järgnev analüüs keskendubki neile tahkudele.

Paul-Eerik Rummo (2009: 576) on juba fs-i varasemat luulekogu “Alasti ja elus” interpreteerides

kirjutanud, et fs-i luules on olulisel kohal “vahetu füüsiline keskkond, milles ta elab ja liigub – peamiselt kõledad postsovetlikud maastikud”. See ongi teine omadus, mille kaudu luulemina end vaadeldavas luuletuses määratleb: “tulen Lasnamäelt” (fs 2012: 7), ning sellele järgnevad pildikesed Lasnamäest, hallide majadega elurajoonist, kuhu viiv tee on paekivipangaga ääristatud ning kus suurem osa elanikest polegi eestlased.

“kes need eestlased yldse on?” (*ibid.*, 7) küsitakse luuletuses ning vastatakse sealsamas: “see on väike rahvas / kirglik nagu itaallased / aga sissepoole / väljast see ei paista” (*ibid.*). Siin mängitakse rahvuslike stereotüüpidega: itaallastele omaseks peetav kirglikkus on üle kantud eestlastele, kelle stereotüübist see omadus puudub. Luuletuse lõpus aga on välja toodud omadused, mis eestlase enesekuvandisse kuuluvad: “oleme visad ja töökad” (*ibid.*, 12).

Kirglikkus paistab aga eelkõige tingivat depressiooni või vähemalt kurvameelsust. Äärmusena “tehakse enesetappe / mõni poob ennast yles” (*ibid.*), “yldiselt ollakse vaid / niisama omaette / loetakse raamatuid” (*ibid.*).

Veel on eestlasi iseloomustades kirjutatud, et “lauldakse ainult siis / kui ollakse karjas koos / või juba nõnda purjus / et keegi enam viisi ei pea” (*ibid.*, 8), eestlaste alkoholilembust tuuakse välja veelgi: “juuakse palju viina / mõnikord piiritust” (*ibid.*, 8). Alkohol paistab olevat justkui paratamatus: “kui sa synnid siia ... jooma myrgist murerohtu / mis soojendab kylmunud keha” (*ibid.*, 10), “viin ei ole veel lõppenud / meie elame edasi” (*ibid.*, 11). Eestlast hoiavadki veel elus “kange alkohol ja kultuur” (*ibid.*, 12). Alkohol, mis meid elus hoiab, tuleb aga lahkelt vene mehelt (*ibid.*, 11) ja luulemina isa “pani kohe kõvasti / vene meestega kärakat” (*ibid.*, 10). Võttes arvesse fs-i sümpaatiast vene rahvuse vastu (fs 2004 - Sirp 15.10.), võib arvata, et sellel seosel on pigem heasoovlik tähendus ning vene rahvus, keda nii ajaloo kui tänapäeva sündmuste taustal nähakse Eestis sageli negatiivsena, ei ole meile toonud üksnes häda ja viletsust.

Põgus kriitiline pilk on heidetud riigivalitsemisele, mis on tinginud selle, et tervist ja kultuuri saavad osta need, kel jääb raha üle, ja nii on enamik meist minetanud eneseväärikuse (*ibid.*, 11).

Eestlaste ajaloole on mitmeid vihjeid, alates kultuuriloolistest ja lõpetades sõdadega. Luulemina portreerib oma kodumaad ja ühtlasi ka end, pidades meeles eesti kirjakeele algusaegu, mil kirjutati “soomeugri-saksa keeles” (*ibid.*, 9). Eesti ajalugu on seejärel lugeja ette manatud ülimalt süngetes toonides, vihjates orjaajale (higi, teiste orjamine), sõdadele (veri, pommid, lüüasaamine, hävituspataljon), küüditamisele (Siberi külmunud muld) (*ibid.*, 9–10), nõukogude okupatsioonile ja sellega seotud sundvalikutele (*ibid.*, 11).

Looduski ei too luuletusse helgemat tooni ja nii paistabki sündimine siia “lõikavasse kylma / põhjamaisesse pimedusse / mereäärsesse niiskusesse” (*ibid.*, 10) pigem õnnetuse kui õnnena. Loodust iseloomustavad veel udu või kleepuv lumelörts, milles ära eksida võib, niiske, pime, külm ja tuuline kliima (*ibid.*, 12). Ka meie rikkuseks peetav paekivi on “raske, näotu ja hall” (*ibid.*, 12).

Ajalugu ja loodus ongi luuletuse põhjal peamised faktorid, mis on pannud eestlase elama sissepoole ja pööranud tema kirglikkuse kurvameelsuseks, millest päästavad vaid kultuur ja alkohol.

Eestlase kõrval on luuletuses, nagu Eestiski, figureerimas vene veri, keda luulemina antud juhul pikemalt iseloomustama ei kipu.

Luuletuses on kirjutatud justkui ühe hingetõmbega, kirjavahemärkidest on kasutatud vaid küsimärki, luuletust salmideks jaotatud ei ole ning suurt algustähte kasutatakse vaid kohanimede puhul. Autorile omaselt on ü-tähed asendatud y-tähtedega.

Ülesanne 2.5. Chalice “Minu inimesed”

Ülesande käigus vaadeldakse, kuidas on Chalice ehk Jarek Kasar iseloomustanud oma rahvast, milliseid stereotüüpseid omadusi ümber lükatakse ning mis võiks olla laulu suure menu põhjusteks. Tekstiga seotult heidetakse pilk lauluteksti motiivi laenavale Rein Veidemanni tsitaadile ning sellega omakorda haakuvale tsitaadile Ene Mihkelsoni “Ahasveeruse unest”, analüüsides kummagi tsitaadi mõtet ja neid ühendavat ideed, mille kohaselt kõik algab ja lõpeb inimesega. Siinkohal avaneb võimalus diskuteerida selle üle, kes on Eestis oma inimesed, mis vahe on rahvuslikul ja riigiidentiteedil ning milline on eestlaste võime aktsepteerida omadena väljastpoolt tulijaid.

Materjali käsitlemiseks on töö lisas paiknev tööleht. Võimaluse korral võiks laulu klassis kuulata. Kuigi tegemist on eelkõige lauluga, on see Eesti Päevalehe veergudel avalikkuse ette jõudnud autori kirjaviisi säilitava trükitud tekstina (Chalice 2006: 2), kus on kasutatud lühisõnumitele ja internetivestlustele omast stiili (suure algustähe ja enamasti ka kirjavahemärkide eiramine, “2” asendamas ä-tähte jne). Kui õpilastele antakse seda teksti näha, võib teemaks tuua sellise keelekasutuse, arutleda selle funktsiooni ja kasutuskonteksti üle.

Tekstianalüüs: Chalice “Minu inimesed”

Jarek Kasar on intervjuus öelnud: „Selle pealkiri on “Minu inimesed”. Järelikult räägib see laul inimestest. Eesti rahvast, aga siiski sellisest eesti rahvast, kellega mina hea meelega kokku puutun. Sellistest headest inimestest. Mitte halbadest, neist ei tahaks üldse rääkida.” (Kaha 2006: 20) Järelikult ei ole taotletud kogu rahvuse iseloomustamist; see on pigem kiidulaul neile, kes seda väärt on – neid ei ole vähe (“Osa rahvast / uhkelt rohkem kui oskan lugeda”) – ja kes tunnevad, et see käib nende kohta (“see on pyhendatud kõigile kes tunnevad / et see on neile pyhendatud”). Tekst on loodud lauluks ja sel kujul on see jõudnud väga paljude eestimaalasteni, neid ilmselt ka kõnetades.

Vastupidiselt eelnevale kahele tekstile, mida siin käsitletud, ja peamisele suundumusele tänapäeva kirjanduses, ei ole Chalice selles laulus eesti rahvast “lahates” olnud kriitiline. Välja on toodud head omadused, nähtud inimest, kellele miski inimlik ei ole võõras, kuid kes ometigi on hinges hea (“kunagi ei soovi nad halba / ja kui juhtub siis juhtus kogemata”), vaieldakse vastu

stereotüüpidele (“nad ei karda hoolida / ei hoia h2id emotsioone alla”). Kohati on märgata liialdava maiguga loosungeid (“k6ik mis teen on neile pyhendatud”).

Kuid see ei ole üksnes kiidulaul. Selles kutsutakse rahvast üles olema ise muutuste allikaks (“koos koos koos / koos vallandame tolguseid / koos palkame spetsialistid / kuid keegi ei tee meie eest otsuseid”), kinnitatakse oma valmisolekut (“teenin oma inimesi / ja ei tee erandit”), julgustatakse juhtunust hoolimata edasi minema (“kui purux kisti verstepostid / ei l6ika keegi l2bi meie juuri”). Viimases tsitaadis figureeriv verstepostide purukskiskumise kujund viitab võõrvõimude vallutustele eesti ajaloo. Ühistele ajalooteadmistele vihjab ka “sa v6id unustada maa / j2ttes selle nime ainult uppund laevale”.

Laulu suur menu näitas, et Eesti rahval on tarvis näha ja näidata, et siin hoolitakse üksteisest. Paljudele läks laulu sõnum korda, nad nõustusid sellega.

Ülesanne 2.6. Jürgen Rooste “Rahvaloendaja”

Jürgen Rooste luuletust “Rahvaloendaja” käsitledes avaneb võimalus heita pilk Eesti elu eri külgedele, arutleda selle üle, kas sotsiaalses plaanis eksisteerib mitu Eestit ning millised inimesed, keda me võib-olla ei märkagi, meie keskel elavad.

Luuletus on küllaltki pikk, mistõttu selle üheskoos läbianaalüüsimine võib osutuda ajamahukaks. Käesolevas materjalis on nii aja säästmiseks kui ka õpilaste koostööoskuse arendamise eesmärgil valitud meetodiks grupitöö. Tegevused on järgnevad:

- Klass jagatakse viide gruppi ning iga grupp tõmbab omale loosiga kaks luuletuse salmi / osa. Gruppidele antakse aega nende läbilugemiseks ja ülesanne lavastada need teistele gruppidele.
- Seejärel etendab iga grupp oma osa ning tõlgendab seda. Toimub lühike arutelu ja muljete vahetamine, esitatakse küsimusi ja vastatakse neile. Ettekantud tekstiosa võiks sealjuures kõigile õpilastele paberil või seinal nähtaval olla.
- Kui kõik grupid on oma ettekande teinud, toimub ühine ja kokkuvõttev arutelu, mille käigus arutletakse muuhulgas järgnevate küsimuste üle:

Iseloomusta pilti, mis avaneb rahvaloendajale. Milline on Eesti, millised on eestlased ja eestimaalased? Kui hästi luuletuses välja toodu sinu arvates Eesti ühiskonda peegeldab? Milline on luuletuse toon ja iseloom (kritiseeriv, neutraalne, positiivne, halvustav, lahendusi otsiv, vaatlev, ...)? Mida autor luuletusega taotleb? Milline on luuletuse meeleolu? Millised mõtted ja tunded sul luuletust lugedes tekkisid? Kas sinu jaoks oli midagi uut või midagi sellist, mille peale sa üldjuhul mõtlema ei juhtu? Kas sotsiaalses plaanis eksisteerib mitu Eestit? Mis inimesi eraldab? Millised on

erinevate Eestide kokkupuutekohad? Mis tähendus võiks olla rahvaloendaja unenäol? Mida võis vana mees mõelda selle lause all: “Näe, ootasin-ootasin. Aga ära ootasin. / Mina olengi viimane eestlane”? Milline võiks tema arvates olla viimane eestlane? Mis teda ülejäänud inimestest eristab?

Tekstianalüüs: Jürgen Rooste “Rahvaloendaja”

Luulekogust “Laul jääkarudest” pärit luuletus annab edasi vaatepilte, mis võiksid avaneda rahvaloendajal, kui ta majast majja käib. Lugeja viiakse koos temaga erinevate Eestis elavate inimesteni, näidates ühiskonnas aktuaalseid probleeme. Iga salm algab rahvaloendaja minekuga läbi külma, pimedaja ja tihti märja Eestimaa talve, mis manab lugeja silme ette küllaltki troostitu pildi, ning lõppeb ettearvamatult.

Rahvaloendaja näeb nii linna kui küla, jõuab metsagi, ta puutub kokku noorte ja vanade, eestlaste, venelaste ja soomlastega. Luuletus toob lugeja ette peredraamad (Rooste 2012: 90; 95), kuritegevuse (*ibid.*, 89; 96), prostitutsiooni, välismaale head õnne otsima läinud hinged (*ibid.*, 89), alkoholismi (*ibid.*, 90), õpetajate ja tuletõrjujate madalad palgad, suurpereks olemise miinused (*ibid.*, 95), luukered, stereotüübid venelastest – maika, sibula ja küüslaugu hais, viin – (*ibid.*, 90) ja soomlastest, kes rüüpavad vägijooki (*ibid.*, 94), ning end viimase eestlasena tutvustava mehe (*ibid.*, 92).

Kogupilt kõigi osaliste “kiiksudega” annab aimu Eesti mitmekesisusest ja ühiskonna kitsaskohtadest, mida rahvaloendus ei peegelda.

Rahvaloendaja unenägu (*ibid.*, 98–99) võib vaadelda ühest küljest kui allegooriat sellest, et me oleme teatud tasandil vaid numbrid, mida süstematiseerib ja haldab masinavärk. Tõlgendusvõimalusi on aga kindlasti teisigi.

Küsimusi jääb õhku rippuma veelgi: miks tabab rahvaloendajat hirm, kui ta vaatab metsa minevat jäljerada? Mida mõtles mees selle all, et ta on viimane eestlane?

Ülesanne 2.7. Maarja Kangro “Kas Eestis”

Ülesandes analüüsitakse ja tõlgendatakse Maarja Kangro luuletust “Kas Eestis”, arutletakse selle üle, millisena nähakse eestlast väljastpoolt ning kas see kõlab kokku meie enesekuvandiga. Püütakse tuua nii poolt- kui vastuväiteid luuletuses esitatud situatsioonide toesuse kohta. Spekuleeritakse põhjuste üle, miks Eesti ja eestlased maailmakaardil olla tahavad ning kas mure selle pärast, millisena teised meid näevad, on omane just väikerahvastele. Vaadeldakse kaht tsitaati Mihkel Muti esseest “Millest mõtleb elevant” ning arutletakse nende üle. Täpsemad tööjuhised on esitatud töölehel.

Tekstianalüüs: Maarja Kangro “Kas Eestis”

Luuletus “Kas Eestis” ilmus 2007. aastal luulekogus “Tule mu koopasse, mateeria”. Luulemina

üritab kõrvaldada tema meelest halvad eelarvamused Eesti kohta, enamik neist on venepärased (kirillitsa, kak dela) või kuuluvad vene stereotüübi hulka (rohke jumestamine, viin), kuid on ka selliseid, mida tihti eestlastele omistatakse (tõsidus). Luulemina näeb end peene ja steriilse lääne kuvandisse kuuluvana (hea veini joomine, käte kreemitamise rõhutamine) ning eeldab seda ka oma rahvuskaaslastelt, lõpetades ähvardusega. Ta üritab nii enese- kui võõrakuvandit vägisi endale meelepäraseks muuta. Luuletuses on kasutatud kordust, mille kaudu ja abil esitatud rida absurdseid situatsioone muutub tervikuna veelgi absurdsemaks. Luuletuse sarkastilist mõõdet täiendab närilisena mõjuv ja pidevalt korduv “ma lõin ta maha, raisk”. Sõnu “ma lõin ta maha” võib võtta ka kui kujundit, mis viitab sõnadega n-ö paikapanemisele. Öeldakse, et küsija suu pihta ei lööda, kuid antud luuletuses seda just tehakse, olgugi et küsija ei mõelnud halvasti, vaid ilmselt tundis siirast huvi selle vastu, kuidas Eestis asjad on.

Ülesanne 2.8. Contra “Väike eesti räim”

Luuletus annab võimaluse tuletada meelde allegooria mõiste ning leida tekstist allegooriat. Vaadeldakse laulu ja räime/kalapüüki/merd eesti identiteedi komponentidena ning arutletakse Eesti väiksuse pluss- ja miinuspoolte üle.

Tööülesanded asuvad töölehel.

Luuletuse juures võib vajadusest, soovist ja ajalistest võimalustest lähtuvalt pöörata tähelepanu Contra luulekeeled (trohheus, riimid, inglisekeelsed sõnad).

Tekstianalüüs: Contra “Väike eesti räim”

Üks võimalus luuletuse tõlgendamiseks on allegooria kaudu: väike räim kui Eesti. Kuigi Eestit peetakse oma väiksuse tõttu mitteamvestatavaks jõuks, on meilgi oma potentsiaale, millega edu saavutada. Luuletuses on räime trumbiks laul. Eestis on laulu(pidu) ikka tähtsaks peetud ning iseseisvuse taastamise perioodil oli üheslaulmisel oluline roll rahva meelsuse ja ühtsuse suurendamisel. Seda võib aga võtta ka laiemalt, nähes luuletuses esitatud laulu kui vaimse potentsiaali võrdpilti.

Jättes allegooria kõrvale, võib välja lugeda euronormide jäikust ja piirkondlike eripäradega mitteamvestamist. Taas aga tulevad kõne alla vihjed eesti identiteedile: on ju räimed ja sellega seotud kalapüük eestlaste, iseäranis rannarahva enesemääratluse oluliseks komponendiks; teiseks elemendiks on laul, mis luuletuseski olulist rolli mängib.

Contra luule puhul väärib äramärkimist tema luulekeel, mis enamasti on rütmilis-riimiline, valdavalt trohheus. Tema riimide seas on nii triviaalseid (kanda – anda) kui ka originaalseid (räim – *shame*). Ta pikib sageli luuletustesse võõrkeelseid, tavaliselt inglisekeelseid sõnu. Kõik see ja lisaks veel üllatavad ja naljakad seosed muudavad Contra luuletused vemmälväsilikuks, kuid tihti peitub nalja taga ka tõsisem mõte. Nii ka selle luuletuse puhul.

Ülesanne 2.9. Elo Viiding “Eestisse! (naisluuletaja kiri kaugelt)”

Elo Viidingu proosaluuletus Eestisse võimaldab käsitleda Eesti ühiskonna kitsaskohti, arutleda selle üle, miks küsitakse: “Kas me sellist Eestit tahtsimegi?” ja mõelda, kelle kätes on tuleviku Eesti ühiskond. Õpilased loevad luuletuse, vahetavad muljeid ja täidavad töölehe. Siinkohal avaneb võimalus õppida selgeks või tuletada meelde proosaluuletuse mõiste.

Tekstianalüüs: Elo Viiding “Eestisse! (naisluuletaja kiri kaugelt)”

“Eestisse! (naisluuletaja kiri kaugelt)” on Elo Viidingu luulekogust “Kestmine”, mis on ühiskonnakriitiline teos. Meelis Oidsalu on toonud välja, et „Viiding ironiseerib eestlase kestmisemure ja rahvusliku autosugestiooni üle” (Oidsalu 2012: 100), kuid läbi “vihaste tekstide” (*ibid.*, 101) kumab läbi mure (Eesti) ühiskonna ja inimeste pärast.

Esmapilgul tundub proosaluuletus irooniline, kuid kui võtta analüüsi aluseks, et luuletuses eksisteerib kaks paralleelset Eestit: see, kuhu luulemina õhkab ja mis “peab kusagil olemas olema” (Viiding 2011: 57), ja see, kus luulemina asub, saab see teise tähenduse. Vihje selliseks käsitluseks annab viimane lause: “Kuskil peab olema maapealne paradiis, Eesti peab kusagil olemas olema (minu sõrendus – K. P.).” (*ibid.*) Mõtleks keegi tõsiselt Eestist nii, teaks ta seda, kus Eesti asub.

Luulemina ei nimeta küll toda teist paika Eestiks, vaid ütleb “meil siin”, kuid vihjeid leiab hulgi (Päevaleht, laialdane alkoholitarbimine jaanipäeval, õpetajate positsioon ühiskonnas). Unistuste Eestis saab aga väärilt vananeda, avalikult tundeid väljendada, seal ei mõisteta kedagi hukka selle eest, milliseid valikuid ta oma elus teeb.

Viiding paistab siinkohal rõhuvat just humaansusele, mitte rahvuslusele: selle asemel, et muretseda selle pärast, kas maa ikka täidetakse lastega, kritiseerib ta arvamust, mille kohaselt “viis, kuidas osa naissoost olendeid elab, on kuritegelik” (*ibid.*).

Ülesanne 2.10. vahekokkuvõte

Ülesandes võetakse kokku eestlase rahvusliku identiteedi, rahvuslike stereotüüpide ja Eesti kujutamist käsitlev osa. Kui eelnevalt vaadeldi iga luuletust eraldi, siis nüüd tehakse kokkuvõtteid ja heidetakse pilk üldpildile, käsitledes teemat tervikuna, samas luuakse ülevaade käsitletud tekstidest. Abiks on tööleht, kust leiab lisaks kirjalikele ülesannetele aruteluküsimusi.

3. Rahvuslus, omariiklus ja rahvuse tulevik uuemas eesti kirjanduses

Arutletakse rahvusluse erinevate vormide, nende heade ja halbade külgede ja vajalikkuse üle, käsitletakse eestluse ja Eesti tuleviku küsimust.

Ülesanne 3.1. Kalev Kesküla “Sinu haljaste mäekuplite pärast”

Kalev Kesküla luuletuse “Sinu haljaste mäekuplite pärast” käsitlemiseks on käesolevas materjalis ette nähtud tööleht, millel olevad ülesanded suunavad õpilasi mõtisklema selle üle, kas luuletus on irooniline või siiras, kas ja mille poolest erineb see Runneli, Koidula ja Liivi isamaaluulest (vastavalt luuletustes “Maa tuleb täita lastega”, “Mu isamaa on minu arm” ja “Eile nägin ma Eestimaad”). Püütakse mõelda, milline oli Kesküla luuletuse kirjutamise ehk iseseisvuse taastamise aja valitsev meelsus ning kas luuletuse tähendus muutuks, kui see paigutata kirjutamise ajast tänapäeva ja vastupidi.

Tekstianalüüs: Kalev Kesküla “Sinu haljaste mäekuplite pärast”

Kalev Kesküla isamaaluule kulminatsioon on küll luulekogu “Vabariigi laulud”, kuid isamaaluuletusi on ta kirjutanud enne ja pärastki. “Sinu haljaste mäekuplite pärast” on pärit 1991. aastal ilmunud luulekogust “Eneseirooniline armastaja”. Arno Oja ei näe luulekogu enesekesksena, vaid toob välja, et sealsed tähelepanekud on “nii või teisiti seotud ajaloo ja isamaa asjadega” (Oja 2012: 381).

Märt Väljataga (2011: 385) nimetab luuletust “Sinu haljaste mäekuplite pärast” antud luulekogu üheks kõige vähem irooniliseks luuletuseks. Luulemina loetleb üles hulganisti põhjused, miks ta isamaad armastab. Nende seas on selliseid, mille äramärgimine enamasti küsimusi ei tekita (haljad mäekuplid, õitsvad õunapuud jne), aga ka selliseid, mis panevad küsima, kas ja mis tingimustel nende pärast kedagi või midagi armastada saab (petetus ja kaitsetus, õitsev tiisikus, hädade äke jne). Raske minevik on eestlaste ajaloomüüdi üks osadest ning Kesküla paistab selles nägevat paratamatust, mis teda siiski isamaaga liidab.

Leiab mitmeid poetiseeritud vihjeid süngele ajaloole: “vere ja hõberahadega väetatud / mustade ja kollaste põldude pärast” (Kesküla 2011: 178), “nõgise lae ja raudse vaheteki pärast” (*ibid.*).

Huvitav on sõna “õitsev” kasutamine: fraasis “õitsvate õunapuude pärast” on sel otsene tähendus, fraasis “õitsva sotsialismi pärast” on ta omandanud iroonilise varjundi ning fraasis “õitsva tiisikuse pärast / su laastatud kopsudes / tühjaks imetud luudes” mõjub see grotesksena.

Ülesanne 3.2. fs “iidne hansalinn Tallinn” ja Veiko Märka “Palve”

Luuletused annavad hea võimaluse käsitleda rassismist ja natsionalismist tulenevaid probleeme ning arutleda selle üle, kas need ka Eestis aktuaalsed on. Teema käsitlemisel loetakse Karl Martin Sinijärve arvamust “Helmel oli õigus”. Lisaks teksti sisule on soovitatav tähelepanu pöörata Sinijärve keelekasutusele. Ülesandes võrreldakse omavahel isamaalisust, rahvuslust ja natsismi ning arutletakse selle üle, kas ja kuidas patriootlikkus avalduma peaks. Püütakse vaadelda, kuidas avaldub ja mis tähtsust omab rahvuslus teistes riikides ning meenutatakse äärmusteni läinud

natsionalismi tagajärgi II maailmasõja eelsel Saksamaal. Täidetakse tööleht, misjärel arutletakse küsimusel “Kas Eesti peaks sisserändajatele avatud olema?” Üheks võimaluseks seda teha on järgneva meetodi kasutamine: õpilased püüavad paari minuti jooksul iseseisvalt mõlema väite toetuseks argumente leida. Seejärel valivad nad poole, vastates küsimusele eitavalt või jaatavalt. Need, kel oma seisukohta ei ole, on nullpunktiks. Mõlemad pooled esitavad oma väite tõestuseks kordamööda argumente, nullpunkt teeb märkmeid ja küsib vajadusel küsimusi. Kui argumendid on esitatud, valivad nullpunktis olevad õpilased poole või jäävad nullpunkti, igal juhul põhjendavad nad oma valikut. Diskussiooni vältel võib ühest grupist teise üle minna.

Tekstianalüüs: fs “iidne hansalinn Tallinn”

fs-i luuletus “iidne hansalinn Tallinn”, mis on pärit luulekogust “Alasti ja elus”, käsitleb rassismist ja natsionalismist tulenevaid eelarvamusi ja võõraviha. Nii Tallinnast kui Tartust maalitakse lugeja silme ette pilt iidsest ja väarikast linnast, millesse korraga asetatakse n-ö võõrkeha. Hüpe Hamburgi peaks eestlasele mõjuma kainestavalt: seal suhtutakse luuletuses eestlastesse samamoodi kui eestlased suhtuvad teiste rasside esindajatesse. Hamburgis aga ei ole kõik välismaalased ohtlikud ja kurjad: Paul McCartney on “siinse kandi oma poiss” (fs 2008: 85) – esines ju The Beatles karjääri algusaegadel Hamburgi klubides. Nii nagu Hamburgis, on Tartus ja Tallinnaski tegu selektiivse rassismi ja natsismiga. Ühel juhul on eestlased sallimatud, teisel juhul ollakse nende vastu sallimatud. Luuletust võiks seega vaadelda kui iroonilist kriitikat päritolust tulenevale diskrimineerimisele.

Tekstianalüüs: Veiko Märka “Palve”

Veiko Märka 2009. aastal ilmunud luulekogus “põletada pärast lugemist” ilmunud “Palve” loob oma esirea “Jumal, kaitse Eestimaad” ja pealkirjaga silla lauludega “Hoia, jumal, Eestit” (sõnade autor Leopold Raudkepp) ja “Palve” (Tõnis Mägi). Ülejäänud luuletus kulgeb aga groteskkes parodeerivas stiilis, mis rahvusluse äärmuslikke vorme ja võõraviha pilab. Lisaks sellele, et marurahvuslase viha alla võivad sattuda teiste rahvuste esindajad, võib vihkav natsist hävitada ka jumala, kes tema maad kaitseb. Isamaa-armastus on siin pööratud vihkamiseks kõige muu vastu.

Ülesanne 3.3. (:kivisildnik “(:liivlastele järgi”

Ülesandes analüüsitakse (:kivisildniku luuletust “liivlastele järgi” ning spekulieritakse selle üle, mis on eestlastest saanud saja, sadade või tuhandete aastate pärast, kuidas meie praegune tegevus seda mõjutab ja kas see on paratamatus.

Tekstianalüüs: (:kivisildnik “(:liivlastele järgi”

“(:liivlastele järgi” on pärit kogust “Liivlased ja saurused”, mida läbivaks teemaks on väljasuremine ning mis Arno Oja (2011: 9) sõnusi “kinnitab, et välja sureb hoopis eestlane kui rahvus”. Luuletus kutsub üles välja surema, sest nii on tark teha, kui tahetakse pääseda “euroopa

varaaita / europarlamenti / kuluaaridesse” (kivisildnik 2011: 56). Niiviisi tundub luuletus olevat irooniline ja sotsiaalkriitiline, kuid seda saab ka lugeda kui teksti väljasuremise paratamatusest: kõik on nagnii kaduv ja me ei peaks eestlaste hääbumist juba ette ära taga nutma, parem on näha asja positiivsena, näiteks võtma eeskju eestlaste naabrist-parem-stereotüübist: “kui me oleme / õiged eestlased / siis me läheme / liivlastele järgi / ja liivlastest mööda” (*ibid.*, 55). Sellega haakub ka luulekogu põhimeeleolu ja teema seos: kuigi teema on morbiidne ja lõppu kuulutav, ei näita luuletused seda enamasti süngetes toonides.

Ülesanne 4.4. Vahekokkuvõte

Tuletatakse meelde teema raames käsitletud tekstid. Iga õpilane paneb kirja kolm seisukohta või väidet, millega ta nõustub, ning kolm, millele ta vastu vaielda soovib. Seejärel vahetatakse paarides või väikestes gruppides mõtteid ja põhjendatakse oma arvamust. Lõpuks teeb iga väikegrupp kogu klassile oma vestlusest lühikokkuvõtte.

Seejärel püütakse leida vastused küsimustele, nagu: kuidas väljendub see, et eestlasi enam ei ole? Kas niiöelda eesti asja peab ajama? Kes seda teevad? Kas maailm kaotaks midagi, kui poleks enam eestlasi? Aga kui poleks näiteks prantslasi? Kuidas näeks välja, et ei ole enam eestlasi? Kas peaks kaduma keel, riiklus, mõttelaad, enesemääratlus või etnonüüm? Miks määratletakse end tihti rahvuse kaudu? Millised on selle alternatiivid? Kuidas eestlased end varem määratlenud on? Kuidas nad end tulevikus identifitseerida võiksid?

Seda võib teha arutelu käigus, nii et õpetaja küsib suunavaid küsimusi, või kasutada järgnevat meetodit: õpetaja küsib küsimuse, näiteks: “Kuidas väljendub see, et eestlasi enam ei ole?” ning viskab ühele õpilasele palli. Õpilane vastab küsimusele, küsib uue küsimuse, võttes arvesse, et see haakuks eelneva küsimuse ja/või vastusega, ja viskab palli järgmisele õpilasele. Õpetaja ülesandeks on jälgida, et kõik sujuks. Vajadusel küsib ta täpsustavaid küsimusi või suunab oma küsimustega hättajäänud õpilasi.

4. Teema kokkuvõte

Eesmärgiks on meenutada loetud tekste ja asetada loetu ühiskondlikku konteksti.

Ülesanne 4.1. Probleemide kaardistamine

Ajurünnaku käigus kaardistatakse rahva, rahvusliku identiteedi ja rahvustundega seotud ühiskondlikud probleemid Eestis. Probleemid grupeeritakse. Üheks võimalikuks edasiseks viisiks on arutleda lahenduste üle grupitöö käigus, ajanõudlikumaks, kuid huvitavamaks alternatiiviks on korraldada rollimäng, mida kirjeldab järgmine ülesanne.

Ülesanne 4.2. Debatt (rollimäng)

- Toimub debatt, mille teema valitakse eelnevast ajurünnakust koorunud probleemide seast, sõnastades see debatile sobilikult. Võib ka võtta mõne üldisema teema, näiteks:
Mis on eestlus?
Kas rahvuslusele on tänapäeva ja tuleviku Eestis kohta?
Kas võidaksime või kaotaksime rahvusest loobudes?
- Õpilased saavad endale loosi teel või ise valides rollid. Mõned näited:
moderaator-ajakirjanik, parempoolse erakonna esindaja, vasakpoolse erakonna esindaja, pensionärist endine väliseestlane, integratsiooniaktivist, vene rahvusest kultuuritegelane, Soomes töötav tipptaseme spetsialist, marurahvuslasest ühiskonnategelane, multikultuurse maailmavaatega ühiskonnategelane, maailmarändur, jne.
- Need, kel kindlat rolli ei ole, on publik, kes samuti küsib ja arvab. Neil on võimalus võtta oma seisukoht ja roll ning nad võivad seda debati jooksul muuta.
- Õpilastele antakse pisut aega, et teemaga seoses mõtteid koguda. Võimalusel otsivad nad informatsiooni internetist.
- Oluline on, et debatis osalejaid ei oleks liiga palju ega liiga vähe. Lisaks ajakirjanik-moderaatorile, kes debati õnnestumise seisukohalt on oluline valida loosita, võiks osalejaid olla viis kuni kaheksa, sõltuvalt sellest, kui aktiivsed õpilased selliste ülesannete lahendamisel on.
- Hiljem võetakse debatt kokku ja reflekteeritakse selle õnnestumiste ja vajakajäämistele üle.

Ülesanne 4.3. Essee

Õpilased kirjutavad essee, milles soovitavalt toovad näiteid kirjandusest, sh teema raames käsitletud tekstidest. Õpilane võib sõnastada teema ise või valida ühe alljärgnevatest:

Kirjandus kui ühiskonna peegel

Eesti ühiskonna valupunktid

Tekstid, mis on loonud rahvust

Eestlane – kes ta on?

Viimane eestlane

Portreteerides Eestit

Rahvusriik 21. sajandil

Eestlase juured ja tänapäev

Näidistunnikavad

Järgnevalt on esitatud näidistunnikavad järgmistest kitsamatest rõhuasetustest lähtuvalt:

- Eesti ja eestlaste kujutamine kirjanduses (8 tundi)
- Rahvusluse eri palged (5 tundi)
- Kes on eestlane ja mis temast saab? (6 tundi)

Eesti ja eestlaste kujutamine kirjanduses

Tähelepanu pööratakse stereotüüpidele, enesekuvandile ja tüvitekstidele. Peamiselt käsitletakse materjali teise plokki kuuluvaid ülesandeid. Näidisplakk on küllaltki kirjanduslähedane, kuid arutletakse ka ühiskondlikel teemadel.

1. tund

Eesmärk: Õpilased meenutavad tekste, mida nad lugenud on, ja mõtlevad, kuidas on eestlasi ja Eestit ilukirjanduses kujutatud. Tutvutakse mõistega *tüvitekst*.

Ülesanded: 1.2 (soovi korral lisaks 1.1 täies mahus või lühendatud kujul; eeldab seda, et osa materjalist jääb ilmselt kodutööks)

2. tund

Eesmärk: Vaadeldakse, kuidas ja milliste kirjanduslike võtete abil on eestlasi iseloomustatud Kalle Käsperi jutus “Eestlased”.

Ülesanded: 2.1

3. tund

Eesmärk: Vaadeldakse, kuidas on Chalice eestlasi iseloomustanud laulus “Minu inimesed”, ja arutletakse sellest lähtuvalt erinevate teemade üle.

Ülesanded: 2.5

4. tund

Eesmärk: Heidetakse pilk eestlase- ja Eesti-kuvandile fs-i luuletuses “fs – kes ta on ja kust ta tuleb” ning Maarja Kangro luuletuses “Kas Eestis”, analüüsitakse neis avalduvaid ühiskonna valukohti.

Ülesanded: 2.4, 2.7

5. tund

Eesmärk: Loetakse ja analüüsitakse Andrus Kivirähki raamatu “Ivan Orava mälestused. Minevik kui helesinised mäed” esimest peatükki ning Elo Viidingu proosaluuletust “Eestisse! (naisluuletaja

kiri kaugelt)”. Käsitletakse *proosaluuletuse* mõistet, võimalus on käsitleda ka *ironia* mõistet.

Ülesanded: 2.3, 2.9

6. tund

Eesmärk: Vaadeldakse, kuidas on Emil Tode romaani 2. ja 3. peatükis kujutatud Eestit ning võimalusel käsitletakse romaani eesti identiteedi seisukohalt ka laiemalt. Loetakse läbi katkend Margit Sutropi artiklist ja arutletakse selle üle, kas ja mil määral kuulub Eesti oma väärtushinnangute poolest Euroopasse.

Ülesanded: 2.2

7. tund

Eesmärk: Loetakse ja etendatakse Jürgen Rooste luuletus “Rahvaloendaja”, heidetakse pilk Eesti elu eri tahkudele.

Ülesanded: 2.6

8. tund

Eesmärk: Teema võetakse kokku.

Ülesanded: 2.10 (tabelit peaks vastavalt käsitletud tekstidele kohendama)

Rahvusluse eri palged

Vaadeldakse eestlase ja teiste rahvuste suhteid, rahvuslikku sallivust, isamaalisust, rahvusluse eri vorme. Näidisplakk sisaldab peamiselt kolmandasse ossa kuuluvaid ülesandeid. Kirjandus on selle alateema juures pigem vahend ühiskonna vaatlemiseks, kuid analüüsitakse ja tõlgendakse ka loetud tekste.

1. tund

Eesmärk: Keskendutakse tänapäeva isamaaluulele Kalev Kesküla luuletuse “sinu haljaste mäekuplite pärast” näitel, võrreldakse luuletust kolme varasemasse perioodi kuuluva isamaaluuletusega.

Ülesanded: 3.1

2. tund

Eesmärk: Vaadeldakse isamaalisust popkultuuri kontekstis ning seda, kuidas on Chalice eestimaalasi iseloomustanud laulus “Minu inimesed”, arutletakse selle üle, kes on Eestis oma inimesed.

Ülesanded: 2.5

3. tund

Eesmärk: Andrus Kivirähi “Ivan Orava mälestuste” esimese peatüki põhjal vaadeldakse äraspidist ajalookujutust ja tõsimeelse isamaalisuse üle naljaheitmist; Maarja Kangro “Kas Eestis” kaudu käsitletakse eestlasliku ja veneliku vahekordi kultuuris ja suhtumises.

Ülesanded: 2.3, 2.7

4. tund

Eesmärk: Arutletakse rassismi, natsismi ja rahvuseluse vahekordade ning nende avaldumise üle Eesti kontekstis nii luuletusi kui ka arvamusi lugude käsitledes.

Ülesanded: 3.2

5. tund

Eesmärk: Teema võetakse kokku.

Ülesanded: 4.2, millele võib eelneda ajurünnak debati teema väljaselgitamiseks, kuid teema võib määrata ka õpetaja

Kes on eestlane ja mis temast saab?

See näidisplakk võimaldab keskenduda rahvusküsimusele, vaadelda, mille järgi end määratleme, ja spekuloida oma rahvuse tuleviku üle. Mõnel määral on see kombinatsioon kahest eelnevast temast.

1. tund

Eesmärk: Mõeldakse sellele, milline on eestlase enesekuvand. Heidetakse pilk eestlase- ja Eesti-kuvandile fs-i luuletuses “fs – kes ta on ja kust ta tuleb” ning analüüsitakse selles avalduvaid ühiskonna valukohti.

Ülesanded: 2.1, 2.4

2. tund

Eesmärk: Vaadeldakse, kuidas ja milliste kirjanduslike võtete abil on eestlasi iseloomustatud Kalle Käsperi jutus “Eestlased”.

Ülesanded: 2.1

3. tund

Eesmärk: Vaadeldakse, kuidas on Chalice eestlasi iseloomustanud laulus “Minu inimesed”, ja arutletakse sellest lähtuvalt erinevate teemade üle.

Ülesanded: 2.5

4. tund

Eesmärk: Heidetakse pilk eestlasekuvandile Contra luuletuses “Väike eesti räim” ning Maarja Kangro luuletuses “Kas Eestis”.

Ülesanded: 2.7, 2.8

5. tund

Eesmärk: Analüüsitakse (:)kivisildniku luuletust “(:)liivlastele järgi” ja spekuleeritakse eestlaste ja Eesti tuleviku üle.

Ülesanded: 3.3

6. tund

Eesmärk: Teema võetakse kokku.

Ülesanded: 2.10 (vastavate muudatustega), 3.4